

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com



Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları

Özlem Tür, Çiğdem Aydın Koyuncu*

Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Tür, Özlem ve Aydın Koyuncu, Çiğdem, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 26 (Yaz 2010), s. 3-24.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları

Özlem TÜR ve Çiğdem AYDIN KOYUNCU*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1980'lerin sonlarından itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer edinmeye başlayan feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının temel savunularını, alana yönelik eleştiri noktalarını ortaya koymak ve bu yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplini- ne ne tür katkılarının olduğunu incelemektir. Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı genel olarak disiplinin temelinde gizli bir erkek bakışının yer aldığını ve alanda kadınların düşüncelerinin, sorunlarının ve yaşadıkları değişimlerin yadsındığını ileri sürmekte ve uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarını da, evrensel ve objektif olmamaları noktasında eleştirmektedir. Bu çalışmada, öncelikle, feminist düşüncenin uluslararası ilişkiler disiplini içindeki gelişimi ve disiplinin geleneksel kuram ve kavramlarına yönelik temel eleştiri noktaları ele alınacaktır. Daha sonra farklı feminizm türleri üzerinde durulacak ve feminist yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinine katkılarının neler olduğu analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Toplumsal Cinsiyet, Maskülenlik, Femeninlik, Uluslararası İlişkiler Disiplini.

Feminist Approach to International Relations: Roots, Development, Contributions and Limitations

ABSTRACT

This article aims at analyzing the major arguments, criticisms and contributions of the feminist international relations approach, which started to become important in the discipline from late 1980s onwards. Feminist international relations approach argues that there is a hidden male perspective in the discipline and female ideas, problems and changes that women go through are neglected. International Relations discipline is also criticised for being particularistic and subjective. This article will first look at the development of the feminist approach in the international relations discipline and analyze its major criticisms of traditional theories and concepts. The article will later look at different types of feminism and will question the contributions and limitations of the feminist approach to the international relations discipline.

Keywords: Feminism, Gender, Masculinity, Femininity, International Relations Discipline.

* Özlem Tür, Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara. E-posta: tur@metu.edu.tr. Çiğdem Aydın Koyuncu, Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Uludağ Üniversitesi, Bursa-Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, E-posta: cigdema@uludag.edu.tr. Çiğdem Aydın Koyuncu, 2008-2009 öğretim yılında Uludağ Üniversitesi'nden izinli olarak DOSAP programı çerçevesinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde görevlendirilmiştir. Bu çalışma belirtilen süre içinde yürütülen DOSAP'ın bir ürünüdür.

Giriş

Machiavelli'nin "Prince", Hobbes'un "Leviathan" veya Kenneth Waltz'ın "Man, The State and War" gibi eserleri incelendiğinde, devleti yöneten, dış politikada söz sahibi olan kısacası gücü elinde tutan karakterlerin erkeksi özelliklerle, devlete veya sisteme yönelik tehditlerin, sorunlu alanların ise dişil karakterlerle resmedildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra uluslararası ilişkilerin, genel olarak "prenslerin" hâkim olduğu "prenselerin" çoğunlukla görmezden gelindiği, prenslerin kadın ve çocukları korumak amacıyla giriştikleri mücadelelerin ise, doğrudan veya dolaylı bir biçimde kadınları olumsuz yönde etkilediği bir yapı özelliği sergilediği de vurgulanmaktadır¹. Feministlerce dile getirilen tüm bu cinsiyet² temelli eleştirilerde, iktidarı kullananların erkekler olması nedeniyle toplum ve devlet içinde kadının rolünün sınırlı kaldığı ve sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de kadınların değişim ve gelişimlerinin dikkate alınmadığı belirtilmektedir³. Bu çalışma, feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının temel savunularının, alana yönelik eleştiri noktalarının ortaya konulmasını ve bu yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplinine ne tür katkılarının olduğunu ve olabileceğinin sorgulanmasını amaçlamaktadır.

¹ Feminist uluslararası ilişkiler çalışmalarında sıkça rastlanan "prens" ve "prenseler" nitelendirmelerinin temeli, Machiavelli'nin "Prince" adlı eserinin eleştirisinin ele alındığı J. Ann Tickner'in "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations" adlı makalesine dayanmaktadır. Bkz. J. Ann Tickner, "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations", *Harvard International Review*, Cilt 21, Sayı 4, 1999 s. 44-48.

² Cinsiyet, feminizm ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılan, kadın veya erkek özelliklere sahip olmak anlamına gelen bir kavramdır. Bunun yanı sıra, toplumsal ve kültürel olarak yapılandırılmış erkeksellik (*maskülen*) ve kadınsallık (*feminen*) kategorileri olarak da tanımlanmaktadır. Cinsiyet hakkında daha fazla bilgi için bkz. Judith Butler, *Cinsiyet Belası- Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008; R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998; Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet-Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2006. Cinsiyet kavramı iki farklı anlamda kullanılmaktadır; birincisi İngilizce "sex" olarak yazılan ve biyolojik farklılıkları temel alan anlamıdır, ikincisi ise, İngilizcede "gender" olarak yazılan ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını belirten anlamıdır. Biyolojik cinsiyet farklılıkları öğrenilmemiş, doğuştan getirilen kadın ve erkekte gözlenen farklılıklardır. Toplumsal cinsiyet farklılıkları ise, öğrenilen, sosyalleşme sürecinde kazanılan, insanlar arasında gözlenen farklılıklardır ve bireyden bireye olduğu gibi kültürden kültüre de değişiklikler göstermektedir. Bkz. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, s.2-11. Bu çalışmada olduğu gibi feminizm ile ilgili çalışmaların genelinde, cinsiyet kavramının daha çok ikinci anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Cinsiyet kavramının farklı anlamlarına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Diana Thorburn, "Feminism Meets International Relations", *SATS Review*, Summer-Fall 2000, s. 2; V. Spike Peterson, "Feminist Theories Within, Invisible To, and Beyond IR", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt 10, Sayı 2, 2004, s. 36; Terrell Carver, "Gender/Feminism/IR", *The Forum-Gender and International Relations*, *International Studies Review*, Sayı 5, 2003, s. 289-290; Fiona Webster, "Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics", *Australian Feminist Studies*, Cilt 17, Sayı 38, 2002, s. 191-205.

³ Steans, cinsiyet rollerinin toplum tarafından belirlendiğini ve erkeklere ilişkin toplumsal rollerin kadınlara ilişkin rollerden daha önemli görüldüğünü düşünmektedir. Bkz. Jill Steans, *Gender and International Relations-An Introduction*, New Jersey, Rutgers University Press, 1998, s. 11.

Uluslararası ilişkiler alanında feminist yaklaşımların ortaya çıkmaya başladığı dönem, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başıdır⁴. Feminist uluslararası ilişkilerin gelişiminde Ann Tickner, Sandra Harding, Cynthia Enloe ve Christine Sylvester gibi alanın önde gelen isimlerinin yönelttikleri; “neden devlet ve uluslararası örgütlerin yöneticileri, dış politika karar alıcıları veya askerler genellikle erkektir; neden dış ve askeri politika alanlarında kadınlara yeterince yetki verilmemektedir, uluslararası ilişkiler disiplininin toplumsal cinsiyet sorunlarına bakışı tarafsız mıdır; feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı savaş, nükleer silahlanma, çevre tahribatı, uluslararası terör, enerji kıtlığı veya Ortadoğu'daki sorunların çözümü gibi dünyanın önemli problemlerine farklı çözümler üretebilir mi?” gibi temel soruların ve bunlara yönelik cevap arayışlarının büyük etkisi olmuştur.

Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımını, feminist düşüncenin ortaya çıkışı ve tarihsel gelişiminden bağımsız bir süreç olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü feminizmin ulusal sınırları aşarak çeşitli kadın hareketleri veya örgütlenmeleri aracılığıyla yaşadığı uluslararasılaşma süreci, uluslararası ilişkiler disiplininin çalışma alanına giren konuların daha yakından gözlemlenmesi ve sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle feminizmin içeriği ve tarihsel süreçte geçirdiği evrim üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. Feminizm, kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkarak cinsler arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır⁵. Latince kadın anlamına gelen *femine* sözcüğünden türetilen bu yaklaşım⁶, kadınların, yalnızca kadın olmaktan dolayı karşı karşıya oldukları baskı ve ezilmeyle ilişkisini inceleyen bir bilim alanı olarak her sınıftan, ırktan, ulustan ve dinden kadının bu sorunlarla karşılaştığını belirtmektedir.⁷ Ayrıca feminizm, kadın sorunlarını sadece kadın-erkek eşitsizliği açısından ele almamakta sorunların ekonomik, politik, ideolojik, psikolojik yönlerini de birlikte değerlendirmektedir.⁸

Feminist hareketin sesini ilk defa 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de duyurmaya başladığı görülmektedir. Feminizm tarihindeki ilk önemli çalışma da bu dönemde Mary Wollstonecraft tarafından kaleme alınmıştır. 1792 yılında yayınlanan “*A Vindication of the Rights of Woman*” adlı eserinde Wollstonecraft, kadının köle olarak kalmasının nedenini, yetişmesine engel teşkil eden ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecindeki bozukluk olarak belirtmiştir. Bu nedenle de feminist gündemdeki en önemli maddenin, kadının eğitilmesi olduğunu vurgulamıştır.⁹

⁴ J. Ann Tickner ve Laura Sjoberg, “Feminism”, Tim Dunne et. al. (der.), *International Relations Theories-Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 186.

⁵ Andree Michel, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, yayın yılı belirtilmemiş, s. 6.

⁶ Ayşe Sevim, *Feminizm*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2005, s. 7.

⁷ Elizabeth Gross, “Conclusion: What is Feminist Theory?”, Carole Pateman ve Elizabeth Gross (der.), *Feminist Challenges: Social and Political Theory*, Boston, Northeastern University Press, 1987, s. 190–204.

⁸ Dilek İmançer, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, *Doğu Batı Dergisi-Dünya Neyi Tartışıyor?-II Yeni Düşünce Hareketleri*, Sayı 19, s. 155.

⁹ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 15, 28–30; Margaret Walters, “Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir”, Juliet Mitchel ve Ann Oakley (der.), *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Berktaş, Ankara, Pencere Yayınları, 1998, s. 137–167.

Feministler, kadınların Fransız Devrimi ve sonrasında da bir takım haklar elde ettiklerini ancak özgürlüklerinin yalnız bunlarla sınırlı kalamayacağını, asıl sorunun temelde erkeğin kültürel egemenliğinden kaynaklandığını ifade ederek, mücadelelerini bu yönde devam ettirmişlerdir.¹⁰

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında belirginleşmeye başlayan feminizm, daha çok, kadınların oy kullanma, eğitimde fırsat eşitliği gibi haklardan yararlanma talepleri çerçevesinde yükselmiştir. Bu süreç gelişim çizgisinde “Birinci Dalga Feminizm” şeklinde adlandırılmaktadır.¹¹ 1960’lardan itibaren ABD ve Avrupa ülkelerinde gelişen “İkinci Dalga Feminizm” in etkileri ise, özellikle 1970’lerde, kadın haklarının iç hukuktaki düzenlemelerle garantiye alınmasıyla birlikte toplumun her alanında görülmeye başlamıştır. Bu dönemde sadece toplumsal ve siyasi hayat üzerinde değil, bilimsel alanda da etkisini gösteren feminizmin, özellikle sosyal bilimlerin kurallarına, tanımlarına, araçlarına ve yöntemlerine yönelik eleştiriler yönelttiği görülmektedir. Bu eleştiriler, sosyal bilimlerin temelinde, gerçekte gizli bir “erkek bakışı”nın olduğu düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadınların bu alanlara yaptıkları doğrudan ve dolaylı katkıların göz ardı edilerek, kadının görülmez kılındığı belirtilmekte, bu alanların feminist bakış açısıyla tekrar gözden geçirilmesi gerektiği savunulmaktadır.¹² İkinci dalga feminizm döneminde, bütün kadınlar arasında dayanışma üzerine kurulu “kız kardeşlik” (*sisterhood*) düşüncesinin, birleştirici bir ideoloji olarak ön plana çıktığı da tespit edilmektedir. Kız kardeşlik anlayışı, kadınların genelde erkeklerinkine ters düşen bir algılayışlarının olduğu, ayrıca erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurduğu ve bu egemenlikten de yarar sağladığı düşüncesine dayanmakta ve bununla mücadeleyi öngörmektedir.¹³

1980’lerin sonlarında uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerle birlikte tanımların, kavramların ve kuramların yeniden ele alındığı bir döneme girilmiştir. Özellikle iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile birlikte gelişen bu yeni dönemde, bireylerin kendilerini, sahip oldukları yurttaşlıkların yanı sıra ırk, etnik, dini ve cinsel kimlikleriyle de ifade etmeye başladıkları görülmektedir.¹⁴ 1980’lerin sonlarından günümüze kadar ki süreci ele alan bu dönem, feminizmin tarihsel gelişim çizgisinde “Üçüncü Dalga Feminizm” olarak adlandırılmaktadır ve bu dönemdeki tartışmaların amacı, kadın hareketlerinin daha

¹⁰ İmançer, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, s. 155–156.

¹¹ Sevgi Yöney, “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, Faruk Sönmezoğlu (der.), *Değişen Dünya ve Türkiye*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996, s. 103. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süheyla Kadioğlu, *Bitmeyen Savaşım*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001; Marc Sauted, *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine*, çev. Selcan Serdaroğlu, Telos, 1998; Etselle B. Freedman, *No Turning Back: The History of Feminism and The Future of Women*, Ballantine Books, 2003, s. 464.

¹² Sandra Harding, “Introduction: is there a feminist methodology?”, Sandra Harding (der.), *Feminism and Methodology—Social Science Issues*, Bloomington, Indiana University Press, 1987, s. 1–13; Yöney, “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, s. 103–104; 1960’lı yıllardan itibaren Simone de Beauvoir, Betty Friedon ve Kate Millet gibi isimlerin çalışmalarıyla da gelişen ikinci dalga feminizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Becky Thompson, “Multiracial Feminism: Recasting the Chronology of Second Wave Feminism”, *Feminist Studies*, Cilt 28, Sayı 2, 2002, s. 337–360.

¹³ Caroline Ramazanoğlu, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev. Mefkure Bayatlı, yay. haz. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Pencere Yayınları, 1998, s. 19.

¹⁴ Yöney, “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, s. 107.

geniş bir tabana yayılmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra, kadını sınırlayan ve baskı altında tutan mikro konularla da ilgilenildiği, toplumsal değişimi sağlayacak, bilinçlenmeyi arttıracak eylemlerin ve eğitimin yaygınlaşması üzerinde durulduğu görülmektedir.¹⁵

Temelde ataerkil toplumsal düzeni eleştiren ve üç dalga halinde gelişen feminizmi bir bütün olarak ele alan ve çözümlenmeye imkân tanıyan tek bir kuram geliştirilememiştir. Bu nedenle, feministler, görüşlerini sosyalist feminizm, liberal feminizm, post-modern feminizm gibi çeşitli yaklaşımlar temelinde açıklamaya, kadın sorunlarına yönelik çözüm arayışlarını farklı şekillerde ortaya koymaya çalışmışlardır.¹⁶ Ancak bu yaklaşımlardan hangisi söz konusu olursa olsun, feministlerin temelde, kadının tüm alanlarda görünür kılınması, maskülen değer ve yaklaşımların sorgulanması ile ilgilendikleri görülmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin diğer alanlarına göre gelişim süreci daha geç başlamakla birlikte maskülen değerlerin en hâkim olduğu disiplinlerden biri olmakla eleştirilen uluslararası ilişkiler de bu sorgulamanın dışında kalamamıştır.

Feminist Yaklaşımların Uluslararası İlişkiler Alanına Yansımaları

Feminist yaklaşımların, uluslararası ilişkiler disiplinine 1980'lerin ortalarından itibaren nüfuz etmeye başladığı görülmektedir.¹⁷ Bu sürecin gelişiminde o dönem uluslararası ilişkiler disiplininde kuramsal ve kavramsal çerçevede yaşanan tartışmaların ve değişimlerin etkisi büyüktür. 1980'ler uluslararası ilişkiler kuramlarında "üçüncü tartışma" (*third debate*)¹⁸ olarak adlandırılan bir dizi kırılmanın yaşandığı bir dönemdir. Bu tartışma kapsamında uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımları sorgulanmaya başlanmış ve disiplin; kuramsal olarak tecrübesiz olmanın yanı sıra erkek eğilimli ve toplumsal cinsiyete yönelik duyar-sız olmakla da eleştirilmiştir. Bu eleştiriler özellikle üç ana grup tarafından yöneltilmiştir: feministler, eleştirel kuramcılar ve post-modernistler.¹⁹ Feministlerin bu üçüncü tartışma

¹⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Heywood Leslie ve Jennifer Drake, *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997.

¹⁶ Feministler kadınların tüm alanlarda ezildiği, dışlandığı ve bununla mücadele edilmesi gerektiği konularında hemfikir olmakla birlikte, bunların nedenleri ve mücadelenin nasıl gerçekleştirileceği noktasında farklı görüşlere sahiptirler. Bu farklı yaklaşımların belli başlıcaları liberal feminizm, anarşist feminizm, marksist feminizm, radikal feminizm, sosyalist feminizm, varoluşçu feminizm, yapısalcı ve post-yapısalcı feminizm, modern ve post-modern feminizmdir. İlerleyen kısımlarda bu farklı yaklaşımlara ilişkin olarak uluslararası ilişkilere yönelik görüşleri çerçevesinde bilgi sunulmaya çalışılacaktır. Bu konuda bkz. Alison M. Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, 1983; Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997; Catharine A. MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003; Seyla Benhabib et. al., *Çatışan Feminizmler- Felsefi Fikir Alışverişi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.

¹⁷ Feminist yaklaşımların uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer edinmesine ilişkin süreç hakkında daha fazla bilgi için bkz. Christine Sylvester, *Feminist International Relations-An Unfinished Journey*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 3-17.

¹⁸ Pozitivistler ve Post-pozitivistler arasındaki bu tartışma için bkz. Yosef Lapid, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, Sayı 3, s. 235-254.

¹⁹ Marysia Zalewski, "Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia", *International Affairs*, Cilt 72, Sayı 2, 1995, s. 340.

çerçevesinde disiplin içerisine girmeye başladıkları ancak, 1980'ler süresince alanda tam olarak yer edinemedikleri görülmektedir.²⁰ Bunun günümüzde de devam eden birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak o dönem itibarıyla özellikle ön plana çıkan nedenlerinden biri, uluslararası ilişkiler disiplininin, sosyal bilimlerin diğer alanlarına oranla toplumsal cinsiyet konularına yönelik daha ilgisiz tutumu ve bu konudaki tartışmaların dışında kalmasıdır. Buna ek olarak, uluslararası ilişkilerde erkek alanı olarak görülen ve "yüksek politikayı" (*high politics*) oluşturan uluslararası güvenlik, devlet yönetimi ve askeri politikayla kadın alanı olarak kabul edilen ve "alçak politika" (*low politics*) kapsamında değerlendirilen aile hayatı, bireylerarası ilişkiler, yerel meseleler arasında bir ayrımın yerleşmiş olması da etkilidir.²¹ Erkekler (prensler) her zaman ön planda yer almakta, Madeleine Albright, Margaret Thatcher gibi örneklerle rağmen, dış politikanın üst sıralarındaki kadınların sayılarının çok az olduğu görülmektedir. Feministlerin uluslararası ilişkiler alanında yeterince yer bulamamasının bir başka nedenini Tickner, mevcut uluslararası ilişkilerin, sistemi "hiç çocuğun doğmadığı ve hiç kimsenin ölmediği devletlerden oluşan bir yapı" olarak ele alması olarak belirtmektedir.²² Yani uluslararası sistem devletlerden oluşan bir yapı olarak kabul edilmekte ve devlet içindeki aktörler dikkate alınmamaktadır. Böyle bir algılama içerisinde feministlerin kendilerini ifade etmeleri de mümkün olamamaktadır.

1990'ların başlarından itibaren feminizmin, sadece kadın sorunlarının uluslararası alanda ifade edilmesiyle ilgilenmediği uluslararası ilişkilerin temel kavram ve kuramlarını da sorgulamaya başladığı görülmektedir. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde, yukarıda belirtilen "yüksek politika" ve "alçak politika" ayrımında önemli değişiklikler olmuş, özellikle alçak politika alanları olarak görülen çevre, insan hakları, azınlık hakları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, küreselleşme, nüfus artışı ve buna bağlı göç, insan kaçakçılığı ve cinsiyet sorunları ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, bahsedilen sorunların çoğuyla bağlantılı analizler ortaya koyan feminizmin, alternatif bir yaklaşım olarak disiplin içerisinde yer edinmeye başlamasını sağlamıştır.²³

Uluslararası alanda kadının temsiline yönelik atılan adımların feminizm ile uluslararası ilişkiler disiplini arasındaki bağın gelişmesinde etkili olduğu belirtilmektedir. Çünkü "özel alanın bir aktörü" olarak görülen kadının, bu yöndeki algılamanın değişmesiyle birlikte, kamusal alanda da yer almaya başladığı ve bunun sonucunda da uluslararası platformlardan uzak kalamadığı görülmektedir. Günümüzde kadınların bürokrasi veya uluslararası politika alanlarında (özellikle askeri kurumlarda) temsil oranları ne kadar düşük de olsa, eskiye oranla çoğu ülkede artış yönünde bir seyir içerisine girdiği gözlenmektedir.²⁴

²⁰ Tickner, "Searching for the Princess?", s. 45.

²¹ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 111.

²² Tickner buna çalışmasında, politik bilimci Jean Elshtain'ın bir gözlemi olarak yer vermektedir. Bkz. Tickner, "Searching for the Princess?", s. 46.

²³ 1990'lardan itibaren özellikle alçak politika alanlarının güvenliğe etkilerini feminist yaklaşımlar çerçevesinde analiz edilen çalışmaların arttığı gözlenmektedir. Bunlardan biri için bkz. Eric M. Blanchard, "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, Cilt 28, Sayı 4, 2003, s. 1289-1312.

²⁴ *Ibid.*, s. 1302.

Feminist düşünce kadınların uluslararası platformlarda temsiline yardımcı olurken, kadınların uluslararası ilişkiler alanındaki etkin çalışmalarını da feminizmin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişmeler ise, devletleri ya da uluslararası örgütleri feminist düşünceyi (dolayısıyla kadınları) daha fazla dikkate alan yapılara dönüşmeye zorlamaktadır.²⁵

Feminizmin Uluslararası İlişkilerin Temel Kavram ve Kuramlarına Eleştirileri

Uluslararası ilişkilere yönelik feminist yaklaşımların odağında yer alan tartışma, uluslararası ilişkilerin kadınları içermiyor olmasıdır. Feminizm, uluslararası ilişkilerin geleneksel yaklaşımlarını, evrensel ve objektif olmamaları ve kadınları görmezden gelmeleri noktasında sorgulamaktadır.²⁶ Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar çerçevesinde ön plana çıkan isimlerden biri olan Fred Halliday, akademik olarak uluslararası ilişkiler alanında diğer sosyal bilimlerdeki gelişmelerden ayrılmış olması, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak devletin kabul edilmesi, güvenlik ve makro ekonomik yönetim gibi yüksek politika alanlarının ön plana çıkartılması gibi nedenlerle bir tembelliğin olduğunu belirtmektedir.²⁷ Feminist uluslararası ilişkiler alanındaki bir diğer önemli isim olan Christine Sylvester da, disiplininin cinsiyetle ilgili soru sormamasını ve uluslararası süreçleri cinsiyetsiz kabul etmesini eleştirmektedir. Oysaki Sylvester, bu alanda gizlenmiş bir cinsiyetin olduğunu ve bunun da uluslararası ilişkileri nasıl düşünmemiz gerektiğini etkilediğini belirtmektedir.²⁸ Feminist uluslararası ilişkiler alanının bir diğer önemli ismi J. Ann Tickner, uluslararası ilişkileri “siyasal güç” ile açıklayan Hans J. Morgenthau’nun “siyasal gerçekçiliğini” eleştiren makalesinde, uluslararası ilişkiler disiplininin kadınları niye uluslararası alanda “misafir” olarak kabul ettiğini sorgulamakta ve disiplinin temelinde erkek merkezli olduğunu ileri sürmektedir. Morgenthau’nun uluslararası politikayı insan doğasından hareketle ele alan görüşlerini eleştiren Tickner, burada belirtilen insan doğası ve insani değerlerin erkeksi bir ön kabulle kavramsallaştırıldığını ifade etmektedir.²⁹

Feministler, toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlar çerçevesinde uluslararası ilişkiler disiplini ele alırken öncelikle, alanın temelinde yer alan kavram ve kuramlara yönelik eleştiriler getirmektedir. Spike Peterson’un da belirttiği gibi feministler, uluslararası ilişkilerde ifade edilen görüşlerde açıkça erkek egemen bir bakış olduğunu altını çizmekte-

²⁵ Bu konuda bkz. Jacqui True ve Michael Mintrom, “Transnational Networks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming”, *International Studies Quarterly*, Cilt 45, 2001, s. 27-57.

²⁶ J. Ann Tickner, “Feminist Perspectives on Peace and World Security in the Post-Cold War Era”, Michael T. Klare (der.), *Peace & World Security Studies-A Curriculum Guide*, Boulder&London, Lynne Rienner Publishers, 1994, s. 43.

²⁷ Fred Halliday, “Hidden from International Relations: Women and The International Arena”, Rebecca Grant ve Kathleen Newland (der.), *Gender and International Relations*, Bloomington, Open University Press and Indiana University Press, 1991, s. 159.

²⁸ Christine Sylvester, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 1-19.

²⁹ J. Ann Tickner, “Hans Morgenthau’s principles of political realism: A feminist reformulation”, Rebecca Grant and Kathleen Newland (der.), *Gender and International Relations*, Indianapolis, Open University Press, 1991, s. 27-32; Yöney, “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, s. 111.

dir. Mantık, bilgi, bilimsel kimliğe sahip olmak erkeğin; duygusallık, rasyonel olmamak, analitik bakıştan yoksunluk ise kadının özellikleri olarak düşünülmektedir. Feministler uluslararası ilişkilerde objektiflik kılıfı altında kadınlar yerine erkeklere özgü deneyimlere yer verildiğini de belirtmektedir. Bunun yanı sıra disiplinin temel aktörlerinden biri olan devletin bağımsızlık, güç, özerklik, kendi kendine yetme gibi olumlu özelliklerinin güçlü erkeğin karakterine benzetilmesini de eleştirmektedirler³⁰. Özellikle devletin ve devletin uluslararası alandaki faaliyetlerinin hep erkekle özdeşleştirilmesini, güvenliğin sağlanması, gücün elde edilmesi ve egemenliğin korunması gibi olguların maskülen olmasını sorgulamaktadırlar.³¹ Örneğin uluslararası ilişkilerin temel kuramlarından biri olan Gerçekçiliğin öncü isimlerinden Hobbes'un, doğal devlet içindeki insan davranışlarını tarif ederken kullandığı verilerin, açıkça orta yaş erkeklerin davranışları ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Machiavelli'nin de benzer bir biçimde tehlikeyi, devlet yapısı içindeki erkeğin sosyalleşmemiş davranışlarında değil, "kapisli tanrıça Fortuna" ile ıssız yerlerde yaşamakta araması da eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra Machiavelli'nin kullandığı "ülke toprakları dışındaki tehlikeli alanların dışlaşması" ifadesi de, genişlemeci devlet politikalarının veya savunma bütçelerinin haklı gösterilmesinde başvurulan mecazi bir anlatım olarak dikkat çekmekte ve sorgulanmaktadır.³² Bu örneklerden de görüleceği gibi, uluslararası ilişkilerde özellikle dışarıdan gelen tehlikeler resmedilirken çoğunlukla toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlara yer verilmekte ve tehditler dışil karakterlerle özdeşleştirilmektedir.

Ayrıca feministler, Morgenthau ve Hobbes'un görüşlerinde kullandığı "insan insanın kurdudur", "insan doğası gereği kötüdür" şeklindeki varsayımların da aslında erkek doğası temel alınarak oluşturulduğunu belirtmektedirler.³³ Hobbes'un, Machiavelli'nin ve Yeni-Gerçekçi kuramın önde gelen isimlerinden Kenneth Waltz'un meşhur eserleri de, özellikle isimleri dikkate alındığında, disiplinindeki erkek egemen bakışı doğrular niteliktedir. Feministler, bu kitapların isimlerinin, uluslararası ilişkilerin kuramsal alanında kadının görmezden gelindiğinin ve erkek merkezli bir bakışın hâkim olduğunun açık bir göstergesi olduğunu savunmaktadırlar. Waltz'ın *Man, The State, and War* isimli kitabında³⁴, Machiavelli'nin *Prince* adlı eserinde, Hobbes'un *Leviathan*'ında dış politikada söz sahibi olan, devleti yöneten, gücü elinde tutan cinsiyetin hep erkek olarak kabul edildiği belirtilmektedir.³⁵

³⁰ Tickner, "Searching for the Princess?", s. 46.

³¹ Ibid., s. 47-48.

³² Nicola Machiavelli, *Prens*, çev. Nazım Güvenç, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994.

³³ Tickner, "Searching for the Princess?", s. 46-47; V. S. Peterson, "Rereading Public and Private: The Dichotomy that is Not One", *S AIS Review*, Cilt 20, Sayı 2, 2000, s. 21.

³⁴ Kenneth Waltz'ın bu çalışmasına ilişkin feminist eleştiriler için bkz. J. Ann Tickner, *Gender in International Relations, Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York, Columbia University Press, 1992, s. 27-66; Charles W. Kegley, Eugene R. Wittkopf, *World Politics: Trend and Transformation*, New York, St. Martin Press, 1993, s. 354.

³⁵ Tickner, "Searching for the Princess?", s. 44; Feministlere göre, bu eserlerin adları da referans alınacak olursa, Gerçekçilik beyaz erkeklerin ve seçkincilerin hakim olduğu bir kuram olarak kadınları uluslararası ilişkilerde "yüksek politika" alanında kabul etmemekte ve alanın dışına itmektedir. Bkz. Blanchard, "Gender, International Relations", s.1293.

Feministler yukarıda özetlenen temel eleştiriler temelinde, uluslararası ilişkiler alanında kadınların deneyimlerinin yeniden yazılması, yani toplumsal cinsiyet temelinde tüm uluslararası ekonomik, askeri, politik, ideolojik süreçlerin tekrar analiz edilmesi, kavram ve kuramların yeniden oluşturulması gerektiğinin altını çizmektedirler. İkinci nesil olarak adlandırılan bu feministler, özellikle, uluslararası ilişkilerin sınırlarının genişletilmesi, farklı yaklaşımların elde edilmesine yönelik bir araştırma programının geliştirilmesi üzerinde durmaktadırlar.³⁶

Feminist yaklaşımın özellikle, uluslararası ilişkilerin geleneksel kuramlarından biri olan Gerçekçiliği yoğun bir şekilde eleştirdiği görülmektedir.³⁷ Gerçekçilik ve yeni-gerçekçiliğe yönelik bu eleştirilerin temelinde öncelikle analiz birimi tartışmaları yer almaktadır. Geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımı analiz düzeyleri olarak bireysel, ulusal ve uluslararası sistemi ele almaktadır. Irk, etnisite ve sınıf gibi farklılıklarla birlikte toplumsal cinsiyet farklılıklarına dayalı analiz birimlerine ise yer vermemektedir. Feministler ise, devletlerin uluslararası alandaki davranışlarının açıklanabilmesinde devlet içindeki birimlerin de dikkate alınmasını, özellikle toplumsal cinsiyetin bir analiz birimi olarak sürece dâhil edilmesini vurgulamaktadır.³⁸

Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar, yeni-gerçekçiliğin uluslararası sistemi anarşik bir yapı olarak ele almasını da eleştirmekte ve anarşik yapının erkeklerin bir kurgusu olduğunu belirtmektedir.³⁹ Sylvester feminizmin, gerçekçiliğin temel varsayımı olan uluslararası sistemin anarşik olduğu savını çürüttüğünü ileri sürmektedir. Çünkü işbirliği ve karşılıklık temelinde uluslararası ilişkilerin, devletler arasındaki ilişkilerin de ötesinde tüm insanlar arasındaki ilişkileri kapsadığını, bunun da feministlerin dünyanın her yerinde kurdukları iletişim ağları ve kadın örgütlenmeleri sayesinde gözlenebileceğini belirtmektedir.⁴⁰

Tickner, Morgenthau'nun *Politics Among Nations* adlı eserinde⁴¹ açıkladığı gerçekçilik ile ilgili altı prensibini feminist bakış açısıyla yeniden formüle ederek de gerçekçiliğe

³⁶ Tickner ve Sjoberg, "Feminism", s. 188.

³⁷ J. Ann Tickner, "Gendering a Discipline: Some Feminist Methodological Contributions to International Relations", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Cilt 30, Sayı 4, 2005, s. 2175.

³⁸ Tickner, "Searching for the Princess?", s. 46; V. Spike Peterson ve Anne Sisson Runyan, "The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of International Relations Theory", *Alternatives*, Cilt 16, 1991, s. 90; Birgit Locher ve Elisabeth Prügl, "Feminism and Constructivism: Worlds Apart or Sharing the Middle Ground", *International Studies Quarterly*, Cilt 45, 2001, s. 113, 120.

³⁹ Ancak Marianne H. Marchand'ın da belirttiği gibi feminist yaklaşımlar, yeni-gerçekçiliğe yönelik getirdikleri eleştirilere rağmen uluslararası ilişkiler içerisinde diğer eleştirel yaklaşımlara göre yine de marjinal kalmıştır. Bkz. Marianne H. Marchand. "Different Communities/Different Realities/Different Encounters: A Reply To J. Ann Tickner", *International Studies Quarterly*, Cilt 42, Sayı 1, 1998, s. 202.

⁴⁰ Sylvester, *Feminist Theory and International Relations*, s. 6-7.

⁴¹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, Alfred A. Knopf, New York, 1967. Türkçe çevirisi H. J. Morgenthau, *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, çev. Baskın Oran ve Ünsal Os-kay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.

ilişkin temel bir takım eleştiriler getirmektedir.⁴² Öncelikle Morgenthau'nun "nesnellik" kavramını ele alan Tickner, bunun kültürel olarak erkeklik temelinde gelişen bir kavram olduğunu ve insan doğasının objektif kuralları olarak belirtilenlerin aslında yanlı (erkeklik temelli) olduğunu, oysaki insan doğasının hem maskülen hem de feminen özelliklerinin bulunduğunu belirtmektedir. İkinci prensip çerçevesinde Tickner, "ulusal çıkar" kavramını ele almakta ve bunun çok boyutlu bir kavram olarak sadece güç ile açıklanamayacağını, çünkü günümüz küresel dünyasında ulusal çıkarların, nükleer savaş, ekonomik gelişme, çevresel tahribat gibi birbirine bağlı küresel sorunların çözümü çerçevesinde sıfır toplamlı sonuçlardan çok işbirliğine dayalı olarak gelişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncü olarak 'güç' kavramının, evrensel olarak geçerli baskın ve maskülen özelliklere sahip anlamıyla değil, feminenlikle de ilişkili yönleri bağlamında ele alınması üzerinde durmaktadır. Ayrıca Tickner, politik eylemlerden ahlaki değerleri ayırmanın imkânsız olduğunu, bütün politik eylemlerin ahlaki anlamlarının da bulunduğunu, amaç çatışmanın azaltılması ise ortak noktalarda buluşmak gerektiğini, kamu alanının kendi başına özerk bir alan olmadığını ve kadının katılımını dışlayan bir alan olmasından dolayı da sorgulanması gerektiğini belirtmektedir. Son olarak da politik özerkliği reddederek, özerkliğin batı kültürlerinde maskülenlikle bağlandığından bu yana disiplinin dünya görüşünün de maskülen bir yapıya dayandığını ve kadınların ilgi ve katkılarını da içeren bir politik özerkliğin tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴³

Feministler, uluslararası ilişkilerin temel konularından biri olan güvenlikle ilgili çalışmalarında da özellikle iki nokta üzerinde durmaktadır. Birincisi, kadınların durumu ve mevcut güvenliklerinin nasıl ihlal edildiği, ikincisi ise, kadınları bir meta olarak gören ve şiddet uygulayan davranışların arkasındaki ataerkil felsefe ve bunun güvenlikle bağıdır.⁴⁴ Feministler uluslararası ilişkilerdeki klasik güvenlik anlayışını şiddetli bir biçimde eleştirmekte, güvenliğin sadece askeri ve siyasi değil kimlikle de ilişkili sosyal bir boyutunun bulunduğunu belirtmekte ve toplumsal cinsiyet rollerinin de güvenlikle ilgili analizlere dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.⁴⁵ Feministlerin güvenlik konusuna yönelik temel yaklaşımları, bireysel yaşam, özellikle de kadının yaşamıyla güvenlik arasında güçlü bağların bulunduğunun kabul edilmesi, ulusal güvenlik temelli hâkim devlet anlayışının reddi ve gerçekçi düşünce içinde şiddetin yapısal olduğunun kabulü üzerine inşa edilmiştir.⁴⁶ Feministler şiddete ilişkin olarak bir tarafta doğrudan şiddetin var olduğunu, bunun savaşlarda ya da saldırı durumunda yaşandığını ölümle, ızdırapla sonuçlandığını, diğer tarafta da doğrudan olmayan yapısal şiddetin var olduğunu, bunun da açlık veya hastalık gibi durumlardan kaynaklandığı gibi ekonomik, kültürel ve hukuki ayrımcılıktan da kaynaklandığını ve bu şiddetten en çok kadınların etkilendiğini belirtmektedirler.⁴⁷

⁴² Kimberly Hutchings, "1988 and 1998: Contrast and Continuity in Feminist International Relations", *Millennium - Journal of International Studies*, Cilt 37, Sayı 1, s. 100.

⁴³ Tickner, "Hans Morgenthau's principles", s. 37.

⁴⁴ Terry Terriff, et. al., *Security Studies Today*, Cambridge, Polity Press, 1999, s. 86.

⁴⁵ Bu konuda bkz. Gunhild Hoogensen, Svein V. Rottem, "Gender Identity and the Subject of Security", *Security Dialogue*, Cilt 35, Sayı 2, 2004, s. 155-171.

⁴⁶ Blanchard, "Gender, International Relations", 1291-1296.

⁴⁷ Terriff, *Security Studies Today*, s. 85-86. Yapısal ve doğrudan şiddet hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tickner, "Feminist Perspectives on Peace", s. 46-50.

Feministler, güvenliği çok boyutlu olarak ele almakta ve “fiziksel, yapısal ve ekolojik şiddetin tüm biçimlerindeki azalma” şeklinde de tanımlamaktadırlar. Feministlerin güvenlikle ilgili çalışmalarlarıyla paralel biçimde, devlet veya uluslararası sistemin güvenliğinden toplum veya bireysel güvenliği doğru bir yönelimin başladığı da ifade edilmektedir.⁴⁸ Sylvester’a göre güvenlik, anlaşılması zor ve taraflı bir yapıdır, savaşı ve geniş kapasiteye sahip olmayı gerektirir. Dolayısıyla, bu yapıda kadınların da kendi güvenliklerini sağlamalarının zor olduğu görülmektedir.⁴⁹ Feministler askeri kapasiteyi, devleti dışarıdan gelen tehlikelere karşı korumada bir güvence olarak algılamaktan çok, bireyselliklere özellikle de kadının bireyselliğine yönelik bir karşıtlık olarak değerlendirmektedir. Militer yapının çoğu zaman kadını reddettiği ve onu erkeğe bağlı kıldığı veya çoğu zaman kadını devlet şiddetine maruz bırakabildiği vurgulanmaktadır. Savaş sonrası veya savaş sırasındaki ekonomik boykotlardan da en çok kadın ve çocukların etkilendiğinin altı çizilmektedir. Sonuç olarak feministler savaşların nedenlerinden çok sonuçlarına, özellikle de sivil toplum üzerindeki etkilerine değinmektedirler.⁵⁰ Bu noktada Tickner’in şu sözü dikkat çekicidir: “genç erkeklerin savaşa kadınları ve çocukları korumak için giriştikleri söylense de savaş sonundaki ölü oranlarında kadınların sayısının diğerlerine kıyasla çok yüksek olduğu görülmektedir”.⁵¹

Feministler, uluslararası ilişkiler kuramlarında, savaş, eşitsizlik ve şiddet gibi olguların insanlar arasındaki doğal durumun bir uzantısı olarak kabul edilmesinin gerçekte erkek bakış açısının bir ürünü olduğunu dile getirmektedirler. Ayrıca savaşların erkeklerin kavgası şeklinde yaşanması, erkeklerce karar verilen ve zamanlamaları erkeklerce tayin edilen yapılar olarak belirlenmesi de eleştirilmektedir. Aslında son zamanlarda askeri yapılar içindeki kadınların sayısı ve rolleri artmakla birlikte, savaş kararlarını alanların yine de erkekler olduğu görülmektedir.⁵² Savaş kararlarını verenlerin kadınlar olduğu durumlarda bile, örneğin Golda Meir, Margaret Thatcher ve Condoleeza Rice gibi, sistemdeki “egemen maskülenliğin” (*hegemonic masculinity*) ötesine geçilememekte, hâkim olan perspektif etkisini sürdürmeye devam etmektedir.⁵³

⁴⁸ Çünkü bireyleri tehdit eden ekonomik kriz, politik baskı, kıtlık, çevre sorunları, suç oranlarındaki artış gibi durumların aynı zamanda devletlerin ve uluslararası sistemin güvenliğini de etkileyeceği anlaşılmıştır. Terriff, *Security Studies Today*, s. 84.

⁴⁹ Tickner, J. Ann, “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements between Feminists and International Relations Theorists”, *International Studies Quarterly*, Cilt 41, Sayı 4, 1997, s. 624.

⁵⁰ Feministlerce, Bosna örneğinde de görüleceği gibi, savaşlarda sivil kayıpların, özellikle de kadın ve çocuk kayıplarının arttığı ve savaş esnasında yaşanan tecavüzlerin savaşın bir kazası değil sistemli bir stratejisi olduğu iddia edilmektedir. Bkz. Cynthia Enloe, *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War*, Berkeley, CA: University of California Press, 1993, s. 119; Zalewski, “Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia”, s. 339-356. Kadınların savaşlardan veya savaş sırasındaki ekonomik boykotlardan nasıl etkilendiğine yönelik bir çalışma için bkz. Tickner ve Sjoberg, “Feminism”, s. 192-200

⁵¹ Tickner, “You Just Don’t Understand”, s. 627.

⁵² Rebecca Grant, “The Quagmire of Gender and International Security”, V. Spike Peterson (der.), *Gendered States-Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 83.

⁵³ “Egemen maskülenlik” kavramı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Cynthia Enloe, “Masculinity As Foreign Policy Issue”, *Foreign Policy Infocus*, Cilt 5, Sayı 36, 2000; R. W. Connell and James W. Messerschmidt, “Hegemonic Masculinity-Rethinking The Concept”, *Gender & Society*, Cilt 19, Sayı 6, 2005, s. 829-859; M. Donaldson, “What is Hegemonic Masculinity?”, *Theory and Society*, Special Issue: Masculinities, Cilt 22, Sayı. 5, 1993, s. 643-657.

Uluslararası İlişkilere Yönelik Farklı Feminist Yaklaşımlar

Feministler, kadınların mevcut ikincil durumları, yaşadıkları baskılar ve erkeklerle eşitliklerinin sağlanması konularında hem fikirdirler. Fakat kadınların uluslararası ilişkiler alanında özgürleştirilmesinin yollarına ilişkin farklı görüşlere sahiptirler.⁵⁴ Daha önce de belirtildiği gibi, bu görüşler çok çeşitlilik arz etmektedir, ancak sadece belli bir kısmı uluslararası ilişkilerin temel kavram ve konularına yönelik analizler içermektedir. Bu farklı yaklaşımlardan biri “liberal feminizm”dir. Liberaller, kadınların erkeklerle aynı hak ve yeterliliklerden yararlanabilmelerinin bu konudaki hukuki ve diğer engellerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedirler. Liberal feministler, toplumsal cinsiyet kavramını dış politika analizlerinde açıklayıcı bir değişken olarak kullanmaktadır. Örneğin bu konudaki çalışmalardan birinde, cinsiyet eşitliği ile devletlerin uluslararası alanda güç kullanımı arasında temel bir ilişki olduğu, cinsiyet eşitliğinin artmasıyla paralel bir biçimde uluslararası alandaki uyumsuzluklarda devletlerin şiddete başvurmalarının da azalacağı belirtilmektedir.⁵⁵ Başka bir yaklaşım “Marksist feminizm”dir ve sınıfsız toplumu temel aldığından kadın ve erkek gibi kategorilere de yer vermemekte, ancak kadının kamusal üretimden dışlanması nedeniyle ezilmeye mahkûm kaldığının altını çizmektedir.⁵⁶ “Sosyalist feministler” ise, sosyalizmin tüm ezilen ve sömürülen insanların sorunlarıyla ilgilendiğini, kadın sorunlarının da bu nedenle sosyalizm içinde merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgulamakta ve kadınların ümeden sorumlu oldukları yönündeki algı devam ettiği sürece ulusal ve uluslararası ekonomiler içindeki marjinalitelerinin de devam edeceğini dile getirmektedirler.⁵⁷ Ataerkil yapıya, toplumsal cinsiyet temelli işbölümüne karşı olan “radikal feministler” ise, asıl mücadelenin cinsiyet rollerinin değişmesi üzerine olması gerektiğini savunmaktadırlar. Cinsiyet rollerinin değişmesinin sağlanması noktasında da “kadının üremedeki rolünün değişimine yönelik çabaların artırılması gerektiği” üzerinde durmaktadırlar.⁵⁸

Bir diğer yaklaşım ise “post-modern feminizm”dir ve modern bilim anlayışının, aydınlanmacı geleneğin temelde “erkek” merkezli olduğunu belirtmektedir. Post-modern feministler, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğini sor-

⁵⁴ Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature*, s. 353.

⁵⁵ Tickner ve Sjoberg, “Feminism”, s. 189. Liberal feminist yaklaşımlara ilişkin olarak bkz. Denise Schaeffer, “Feminism and Liberalism Resconsidered: The Case of Catharine Mackinnon”, *American Political Science Review*, Cilt 95, Sayı 3, 2001; Richard C. Sinopoli ve Nancy J. Hirschmann, “Feminism and Liberal Theory”, *The American Political Science Review*, Cilt 85, Sayı 1, 1991, s. 221-233; Penny Enslin ve Mary Tjiattas, “Liberal Feminism, Cultural Diversity and Comparative Education”, *Comparative Education*, Cilt 40, Sayı 4, 2004, s. 503-516

⁵⁶ Jaggar, *Feminist Politics and Human Nature*, s. 207-215, 353. Marksizm ve feminizm ilişkisi hakkında bkz. Catharine A. MacKinnon, “Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory”, *Signs*, Cilt 7, Sayı 3, 1982, s. 515-544.

⁵⁷ Peterson ve Runyan, “The Radical Future of Realism”, s. 78.

⁵⁸ Zillah Eisenstein, “Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism”, *Critical Sociology*, Cilt 25, Sayı 2/3, 1999, s. 201-202. Radikal feminizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ellen Willis, “Radical Feminism and Feminist Radicalism”, *Social Text*, Sayı 9/10, 1984, s. 91-118.

gularlar ve toplumsal cinsiyetin doğuştan var olmadığını sonradan oluşturulduğunu ifade ederler. Totalitarizme, evrenselciliğe ve düalizme de karşı çıkan post-modernistlerin, akıl ve bilimle erkeğin, duygu ve mantıksızlıkla da kadının özdeşleştirilmesini eleştirdikleri görülmektedir.⁵⁹ Ayrıca post-modernistler, kadınların çok çeşitli deneyimlere ve gerçekliklere sahip olduğunu, bu nedenle de kadın merkezli çerçeve içinde sonsuz çeşitlilikte karşıtlık ve benzerliklerin olabileceğini belirtmektedirler.⁶⁰

Feministler, uluslararası ilişkilerin güç, güvenlik, ulusal çıkar, devlet, politika ve egemenlik gibi kavramlarının birer toplumsal yapı olduğunu ileri sürmektedirler.⁶¹ Bu çerçevede gelişen “inşacı feminizm” (*constructivist feminism*) ise, uluslararası ilişkiler analizlerine toplumsal yapıyı da ekleyerek uluslararası politikaların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶² Gerçekçiliğin devletleri tek aktör olarak görmesini eleştiren inşacı feministler, devletleri onların varlıklarını oluşturan sosyal projelerin dinamik sonuçları olarak görmektedirler. İnşacılar, toplumsal cinsiyete ilişkin algılamaların küresel politikayı ve küresel politikanın da toplumsal cinsiyete ilişkin algılamaları biçimlendirdiğini vurgularlar.⁶³

Feminist uluslararası ilişkiler alanında diğer bir yaklaşım “post-kolonyal feminizm”dir (*postcolonial feminism*). Post-kolonyal feministlerin, çoğunun post-yapısalcı oldukları ve emperyalizm altında kurulan kolonyal düzendeki kadınların ikincil konumunu eleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca uluslararası ilişkilerde “kendi” ve “öteki” şeklindeki yapıları ve irksal, kültürel ayrımcılıktaki gibi ötekinin aşağı görülmesini sorgulamaktadırlar. Post-kolonyal feministler, özellikle Batılı kadınların deneyimleri ile üçüncü dünya kadınlarının deneyimlerinin aynı olamayacağını ve Batılıların üçüncü dünyadaki

⁵⁹ Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, s. 113-122. Post-modern feminizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Linda Martín Alcoff, “The Politics of Postmodern Feminism”, *Cultural Critique*, Sayı 36, 1997, s. 5-27; Teresa L. Ebert, “The “Difference” of Postmodern Feminism”, *College English*, Cilt 53, Sayı 8, 1991, s. 886-904; Jennifer Wicke ve Margaret Ferguson, “Introduction: Feminism and Postmodernism; Or, The Way We Live”, *Boundary 2*, Cilt 19, Sayı 2, 1992, s. 1-9; Barbara Johnson, “The Postmodern in Feminism”, *Harvard Law Review*, Cilt 105, Sayı 5, 1992, s. 1076-1083; T. A. Klimenkova, “Feminism and Postmodernism”, *Philosophy East and West*, Cilt 42, Sayı 2, 1992, s. 277-285; Mary Poovey, “Feminism and Postmodernism-Another View”, *Boundary 2*, Cilt 19, Sayı 2, 1992, s. 34-52.

⁶⁰ Fiona Paisley, “Cultivating Modernity-Culture and Internationalism in Australian Feminism’s Pacific Age”, Indiana University Press, Vol. 14, Sayı. 3 2002, s. 105-132; Muhittin Ataman, “Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti”, *Alternatif Politika*, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2009, s. 20-21.

⁶¹ Locher ve Prügl, “Feminism and Constructivism”, s. 113.

⁶² Tickner ve Sjoberg, “Feminism”, s. 190. İnşacı feminizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Anne-Jorunn Berg ve Merete Lie, “Feminism and Constructivism: Do Artifacts Have Gender?”, *Science, Technology, & Human Values*, Cilt 20, Sayı 3, 1995, s. 332-351

⁶³ Tickner ve Sjoberg, “Feminism”, s. 190. Ayrıca feminizm ile inşacı yaklaşımın aynı ontolojiyi paylaştıkları belirtilir. Feministler, analizlerinin temel kategorilerinden biri olan toplumsal cinsiyetin sosyal bir yapı olduğu konusunda hemfikirdirler. Locher ve Prügl, inşacı ontolojinin feministlerin üzerinde yaşayabildiği ve konuşabildiği bir gezegen (alan) olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bununla birlikte çoğu feminist de inşacı yaklaşımın “büyük alternatif” veya “yeni orta alan” olarak yaratılmasından son derece rahatsızdır. Bkz. Locher ve Prügl, “Feminism and Constructivism”, s. 113.

kadınları fakir, eğitimsiz, suça eğilimli olarak resmetmelerinin kabul edilemez olduğunu belirtmektedirler.⁶⁴

Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımları değerlendirerek, bu yaklaşımlar içinde yukarıdakilerden farklı sınıflandırmalara yer veren görüşler de bulunmaktadır. Bunlardan biri Jacqui True'a aittir. True, feminizmin üç farklı biçiminden bahsetmektedir. Bunların feminist uluslararası ilişkilerin gelişiminin ve feminist düşüncenin alana yönelik katkılarının ortaya konulmasında yardımcı olacağını vurgulamaktadır.⁶⁵ Bunlardan biri "deneysel feminizm"dir (*empiric feminism*). Geleneksel bilgi anlayışının erkek yanlısı olduğunu iddia eden deneysel feminizm, cinsiyet ayrımının olmamasını ve uluslararası yapılanmalarda kadınlara da yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Deneysel feministler, uluslararası ilişkiler alanındaki araştırmaların cinsiyet konularında objektif olmadığını, maskülen değerlerin ağır bastığını savunmaktadırlar. Bundan dolayı da gerçeklik olarak ifade edilenlerin aslında erkek dünyasının bir yansıması olduğunu belirtmektedirler.⁶⁶ İkinci yaklaşım "analitik feminizm"dir; toplumsal cinsiyeti, uluslararası ilişkilerin yapısal yönlerinin açıklanmasında kuramsal bir kategori olarak kullanmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise, "normatif feminizm"dir ve dikkatini sosyal ve politik değişimleri ele alan bir kuramsallaştırma projesi üzerinde yoğunlaştırmaktadır.⁶⁷

Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarına ilişkin Sandra Harding'in sınıflandırmasını ele alan çalışmasında Robert Keohane, feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarını deneysel feminizm, feminist duruş yaklaşımı (*standpoint feminism*) ve post-modernist feminizm şeklinde ayırmaktadır. Bunlardan feminist duruş yaklaşımı, kadınların politik yaşam içindeki deneyimlerinin onlara, dünya politikasının içyüzünü anlamayı da içerecek biçimde sosyal konulara ilişkin bir perspektif kazandıracığını ifade etmektedir.⁶⁸ Ayrıca feminist duruş yaklaşımı, özellikle de bunlar içindeki kültürel feminist gelenek maskülen-feminen, özel-kamu, akıl-duygu, şiddet-barış gibi toplumsal cinsiyetçi ikilikleri üretme eğilimindedir. Ancak bununla birlikte de bu ikiliklerden feminenlikle özdeşleştirilenlerin

⁶⁴ Tickner ve Sjoberg, "Feminism", s. 191-192. Post-kolonyal feminizm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Amalia Sa'ar, "Postcolonial Feminism, The Politics of Identification, and the Liberal Bargain", *Gender & Society*, Cilt 19, Sayı 5, 2005, s. 680-700; Trinh Minh-ha, "Difference: A Special Third World Issue", *Feminist Review*, Cilt 25, 1987, s. 15-17.

⁶⁵ Jacqui True, "Feminism", Scott Burchill et. al., *Theories of International Relations*, Palgrave, Macmillan, 2005, s. 213.

⁶⁶ Sylvester, *Feminist International Relations.*, s. 10, 31-37.

⁶⁷ True, "Feminism", s. 214.

⁶⁸ Robert Keohane, "International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 18, Sayı 2, s. 245-253. Keohane'nun da ele aldığı bu sınıflandırma yoğun eleştirilere tabi tutulmuştur. Örneğin Cynthia Weber bu sınıflandırmayı "iyi kızlar, kötü kızlar ve küçük kızlar" şeklindeki ayrıma benzeterek eleştirmiştir. Weber'e göre, çalışmada post-modern feminizm kötü kız, deneysel feminizm küçük kız ve feminist duruş yaklaşımı ise iyi kız şeklinde nitelendirilmektedir. Bkz. Cynthia Weber, "Good Girls, Bad Girls and Little Girls: Male Paranoia in Robert Keohane's Critique of Feminist International Relations", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 23, Sayı 2, s. 337-349.

öneminin arttırılması arayışındadır.⁶⁹ Benzer bir biçimde feminist post yapısalcılar ise, dil içerisinde kodlanmış anlamlar üzerinde odaklanmaktadır. Bizim gerçekliği anlamamızın dili kullanımımızla bağlantılı olduğunu iddia etmekte ve güçlü/zayıf, kamu/özel, rasyonel/duygusal gibi dilsel yapıların erilliğin dişillik üzerindeki yetkisine hizmet ettiğini belirtmektedirler. Uluslararası ilişkilerde de yurttaş/yurttaş olmayan, düzen/anarşi, gelişmiş/gelişmemiş gibi yapıların dünyanın nasıl dilsel olarak bölündüğüne ilişkin önemli veriler olduğunu söylemektedirler.⁷⁰

Uluslararası İlişkilerde Feminist Yaklaşımların Sorunları ve Disipline Katkıları

Eleştirel yaklaşımların son yıllarda her alanda olduğu gibi uluslararası ilişkiler alanında da ön plana çıkmaya başlaması, uluslararası ilişkiler kuramındaki ötekileştirme sürecine direnmede önemli bir araç olan⁷¹ feminizmi de gözde düşünce akımları arasına yerleştirmiştir. Ancak 1990'lardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinde etkili olmaya başlayan feminizmin yine de marjinal bir yaklaşım olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun en temel nedeni, feminizm kavramının herkesçe kabul edilen genel bir tanımına ulaşılamamış olmasıdır.⁷² Ayrıca feminizm çalışmalarında önemli yeri olan cinsiyet olgusunun tek bir tanımının bulunmaması benzer bir biçimde diğer bir sorun alanıdır.⁷³ Liberaller, Radikaller, Post-modernistler vb. şeklindeki farklı feminist yaklaşımların da bu marjinalliği tetiklediği belirtilmektedir.⁷⁴ Bunların yanı sıra, kadının uluslararası ilişkilerde önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmesinin önündeki engellerle mücadele etmenin mevcut uluslararası ilişkiler kuramlarında var olan toplumsal cinsiyetçi önyargı nedeniyle çok zor olduğu da bir gerçektir.⁷⁵ Uluslararası ilişkilerde kadın kuramcı ve araştırmacı sayısının azlığı, uluslararası ilişkilerin soyut ve kişisel olmayan yapısı, ekonomilerin veya devletlerin kamusal alanlarının dikkate alınmaması, toplumsal cinsiyetin belirleyici bir değişken olarak kabul edilmemesi, disiplinin daha çok pozitivist yaklaşıma dayanması ve gerçekçiliğe yakınlığı feministlerin mücadele etmek zorunda kaldıkları diğer sorunlardır.⁷⁶ Özellikle gerçekçiliğin zayıflamakla birlikte etkisini yine de koruduğu bir ortamda, feminizm baş-

⁶⁹ V. Spike Peterson ve Anne Sisson Runyan, *Global Gender Issues*, Boulder, Westview Press, 1993, s. 21–26; Peterson ve Runyan, “The Radical Future of Realism”, s. 74.

⁷⁰ Tickner ve Sjoberg, “Feminism”, s. 191.

⁷¹ E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s. 241–242.

⁷² Lara Stancich, “Discovering Elephants and A Feminist Theory of International Relations”, *Global Society*, Cilt 12, Sayı 1, 1998, s. 125.

⁷³ Kimberly Hutchings, “Towards A Feminist International Ethics”, *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 111.

⁷⁴ Thorburn, “Feminism Meets International Relations”, s. 8; Jane S. Jaquette, “Women and Democracy- Regional Differences And Contrasting Views”, *Journal of Democracy*, Cilt 12, Sayı 3, 2001, s. 122.

⁷⁵ Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik*, s. 239-240.

⁷⁶ V. Spike Peterson, “Clarification and Contestation: A Conference Report on ‘Woman, the State and War’: What Difference Does Gender Make?”, Los Angeles, University of Southern California, 1989, s. 20'den aktaran Peterson ve Runyan, “The Radical Future of Realism”, s. 75.

lığı altında eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaya çalışmak büyük zorluklar içermektedir. Ayrıca gerçekçiliğin, devletleri bir bütün olarak görme anlayışı, devletlerin içyapılarının onların dış politikalarını nasıl etkileyebileceğinin göz ardı edilmesi de önemli bir eleştiri noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Feminizmin yaşadığı bu sorunlarla birlikte uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik önemli katkılarının olduğu da belirtilmelidir. Bunlardan ilki, feminizmin uluslararası ilişkilerin gelenekselleşmiş kuramlarına yönelik eleştirel bir bakış açısı ortaya koyarak tekrar bir gözden geçirimi, bir sorgulamayı mecbur kılmasıdır. Feministler, sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de kadının göz ardı edildiği gerçeğinden yola çıkarak, bu alanın kadın bakış açısı ile tekrar ele alınması gerektiğini sürekli olarak ifade etmektedirler.⁷⁷ Ayrıca feminizmin disiplinin savaş, barış, güvenlik gibi alanlarına kadın bakış açısını ekleyerek daha yaşanabilir, barış içinde bir dünya için neler yapılabileceğine dair yaklaşımlar geliştirmeye çalıştığı da görülmektedir. Feminist yaklaşımlarla birlikte uluslararası ilişkiler alanında kadın aktörlerin sayısının artması da uygulamaya ilişkin önemli bir gelişme olarak adlandırılabilir.⁷⁸ Günümüzde çoğu uluslararası sorunun temelinde devletlerin içyapılarından kaynaklı problemlerin yattığı kabul edilmektedir.⁷⁹ Bu noktada feminizmin, devletlerin içyapılarından kaynaklı problemlerin sadece etnik veya kimlik sorunlarına değil aynı zamanda cinsel farklılık sorunlarına da dayalı olabileceğini iddia etmesi önemli bir açılmıdır.

Harding'in de belirttiği gibi feminizmin, uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik katkılarının yanı sıra karşılaşılabileceği önemli bir çıkmazının olduğu da vurgulanmalıdır. Harding, kadınlar için tek biçimli bir var olma koşulunun olamayacağını, farklı etnik, dinsel, kültürel ve ırksal yapılar tabi kadınlar olduğunu ve bunların sorunlarının feminizm içinde çok genel bir çerçeveye ortaya konulmasının açıklayıcı olamayacağını belirtmektedir. Özellikle ataerkil söylemin asli ve evrensel erkek söylemini eleştiren feministlerin, onlarla aynı hataya düşmemek için asli ve evrensel kadın sorunsalından uzaklaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu hataya düşmenin feminizmi, Batılı evrenselciliğin ve Avrupa merkezliğin ayrılmaz bir parçası haline getirme sorunu ile karşı karşıya bırakacağını da altı çizilmektedir.⁸⁰

Feminist uluslararası ilişkiler, sadece kadınlarla ilgili bilgi vermemekte, erkeklere ilişkin değişmez nitelikteki bilgilerin, maskülen düşünüş ve uygulamaların değerlendirilmesini de sağlamaktadır.⁸¹ Keohane, 1998 yılında yaptığı bir çalışmada, feminist dünyanın

⁷⁷ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Sandra Harding, *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives*, New York, Cornell University Press, 1991.

⁷⁸ Thorburn, "Feminism Meets International Relations", s. 4.

⁷⁹ Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 87.

⁸⁰ Sandra Harding, "The Instability of the Analytical Categories of Feminist Theory", M. Malson et. al., (der.), *Feminist Theory in Practice and Process*, Chicago, The University of Chicago Press, 1989, s. 15-34; Minh-ha, "Difference: A Special Third World Issue", s. 19.

⁸¹ Peterson, "Feminist Theories Within", s. 40.

tehlikelerinin olup olmayacağına ilişkin bir tartışmaya yer vermiştir. Keohane, bu tartışmada “acaba toplumsal cinsiyet, devletin düşmanca veya barışçıl niyetlerini veya savaşa başvurma ihtimalini değerlendirmede yararlanabilecek bir değişken olabilir mi? Daha az toplumsal cinsiyetçi hiyerarşiye sahip devletler daha az agresif olabilirler mi, yoksa kolayca zorba davranışlar mı sergilerler?” sorularını yöneltmiştir.⁸² Ancak feminist uluslararası ilişkilerin daha barışçıl olabileceğine ilişkin genel bir kabule ulaşmanın, kadınların bu alandaki deneyimlerinin azlığı nedeniyle pek mümkün olamayacağı da bir gerçektir.

Sonuç

Feminist uluslararası ilişkilerler yaklaşımlarının bugüne kadar çok şey başardığı görülmektedir. Günümüzde uluslararası ilişkiler eğitiminin verildiği kurumlarda feminist uluslararası ilişkileri konu alan programların ve bu alanlardaki araştırma projelerinin sayısının artması bu konuda önemli referanslardır. Gün geçtikçe artan feminist uluslararası ilişkiler çalışmaları da dikkate alındığında yaklaşımın tek amacının, kadınları bu önceden oluşturulmuş yapılara eklemek olmadığı belirtilmelidir. Bundan daha çok amacın, önceden oluşturulmuş bu alanları eleştirmek; toplumsal yapıların, yapılar arasındaki işbirliğinin dışlandığı, uluslararası yapıyı sadece devletlerden ibaret gören ve devletlerin de insanlardan oluştuğunu unutan bakış açısını sorgulamak olduğu söylenebilir.

1980’lerin sonlarından itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer bulmaya başlayan feminist düşüncenin tek bir yaklaşımdan ibaret olmadığı görülmektedir. Bu farklı yaklaşımların özellikle disiplin içerisinde tespit edilen sorunların çözümüne yönelik değişik önerileri bulunmakla birlikte, disiplinin temelinde gizli bir erkek bakışının yer aldığı ve kadınların düşüncelerinin, sorunlarının, yaşadıkları değişimlerin yadsındığı noktasında hem fikir oldukları tespit edilmektedir. Feminizm, sosyal bilimlerin temel alanlarından biri olan uluslararası ilişkilerin daha açıklayıcı ve kapsayıcı olmasının sağlanmasında ortaya çıkan yeni kavram, konu ve yaklaşımların da disipline eklenmesi gerektiği üzerinde özellikle durmaktadır. Günümüzde uluslararası ilişkilerin her alanına yönelik feminist bakış açısıyla yapılmış çalışmaların olduğu ve bunların disipline yeni bir dinamizm kattığı, dolayısıyla feminizmin uluslararası ilişkilerdeki yerinin artık yadsınamayacağı bir gerçektir.

⁸² Robert Keohane, “Beyond Dichotomy: Conversations Between International Relations and Feminist Theory”, *International Studies Quarterly*, Cilt 42, Sayı 1, 1998, s. 197.

Kaynakça

- Alcoff, Linda Martín, "The Politics of Postmodern Feminism", *Cultural Critique*, No 36, 1997, s. 5–27.
- Ataman, Muhittin, "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti", *Alternatif Politika*, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 2009, s. 1–41.
- Aydın, Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 71–114.
- Benhabib, Seyla et. al., *Çatışan Feminizmler- Felsefi Fikir Alışverişi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Berg, Anne-Jorunn ve Merete Lie, "Feminism and Constructivism: Do Artifacts Have Gender?", *Science, Technology, & Human Values*, Cilt 20, No 3, 1995, s. 332–351.
- Blanchard, Eric M., "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, Cilt 28, No 4, 2003, s. 1289–1312.
- Butler, Judith, *Cinsiyet Belası- Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Carver, Terrell, "Gender/Feminism/IR", The Forum-Gender and International Relations, *International Studies Review*, No 5, 2003, s. 287–302.
- Connell, R. W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Connell, R. W. ve James W. Messerschmidt, "Hegemonic Masculinity-Rethinking The Concept", *Gender & Society*, Cilt 19, No. 6, 2005, s. 829–859.
- Demir, Zekiye, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.
- Donoldson, M., "What is Hegemonic Masculinity?", *Theory and Society*, Special Issue: Masculinities, Cilt 22, No. 5, 1993, s. 643–657.
- Donovan, Josephine, *Feminist Teori*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Dökmen, Zehra Y., *Toplumsal Cinsiyet-Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2006.
- Ebert, Teresa L., "The "Difference" of Postmodern Feminism", *College English*, Cilt 53, No 8, 1991, s. 886–904.
- Eisenstein, Zillah, "Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism", *Critical Sociology*, Cilt 25, Sayı 2/3, 1999, s. 196–217.
- Enloe, Cynthia, *Manevralar-Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar*, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Enloe, Cynthia, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler-Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, çev. Berna Kurt ve Ece Aydın, İstanbul, Çitlembik Yayınları, 2003.
- Enloe, Cynthia, "Masculinity As Foreign Policy Issue", *Foreign Policy Infocus*, Cilt 5, No 36, 2000.
- Enloe, Cynthia, *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War*, Berkeley, CA: University of California Press, 1993.
- Enslin, Penny ve Mary Tjiattas, "Liberal Feminism, Cultural Diversity and Comparative Education", *Comparative Education*, Cilt 40, No 4, 2004, s. 503–516.
- Eralp, Atila, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 57–88.
- Freedman, Etselle B., *No Turning Back: The History of Feminism and the Future of Women*, Ballantine Books, 2003.
- Goldstein, Joshua S., *International Relations*, New York, Longman, 1999.
- Grant, Rebecca, "The Quagmire of Gender and International Security", V. Spike Peterson (der.), *Gendered States-Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 83–97.

- Grant, Rebecca, "The Sources of Gender Bias in International Relations Theory", Rebecca Grant and Kathleen Newland (der.), *Gender and International Relations*, Indianapolis, Indiana University Press, s. 8–26.
- Gross, Elizabeth, "Conclusion: What is Feminist Theory?", Carole Pateman ve Elizabeth Gross (der.), *Feminist Challenges: Social and Political Theory*, Boston, Northeastern University Press, 1987, s. 190–204.
- Halliday, Fred, "Hidden from International Relations: Women and The International Arena", Rebecca Grant ve Kathleen Newland (der.), *Gender and International Relations*, Bloomington, Open University Press and Indiana University Press, 1991, s. 158–169.
- Harding, Sandra, "Introduction: is there a feminist methodology?", Sandra Harding (der.), *Feminism and Methodology-Social Science Issues*, Bloomington, Indiana University Press, 1987, s. 1–14.
- Harding, Sandra, "The Instability of the Analytical Categories of Feminist Theory", M. Malson et. al., (der.), *Feminist Theory in Practice and Process*, Chicago, The University of Chicago Press, 1989, s. 15–34.
- Harding, Sandra, *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives*, New York, Cornell University Press, 1991.
- Hoogensen, Gunhild, Svein V. Rottem, "Gender Identity and the Subject of Security", *Security Dialogue*, Cilt 35, No 2, 2004, s. 155–171.
- Hutchings, Kimberly, "1988 and 1998: Contrast and Continuity in Feminist International Relations", *Millennium - Journal of International Studies*, Cilt 37, No 1, s. 97–105.
- Hutchings, Kimberly, "Towards A Feminist International Ethics", *Review of International Studies*, Cilt 26, 2000, s. 111–130.
- İmançer, Dilek, "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu Batı Dergisi-Dünya Neyi Tartışıyor?-II Yeni Düşünce Hareketleri*, Sayı 19, s. 155–176.
- Jaggar, Alison M., *Feminist Politics and Human Nature*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, 1983.
- Jaquette, Jane S., "Women and Democracy- Regional Differences And Contrasting Views", *Journal of Democracy*, Cilt 12, Sayı 3, 2001, s. 111–125.
- Johnson, Barbara, "The Postmodern in Feminism", *Harvard Law Review*, Cilt 105, No 5, 1992, s. 1076–1083.
- Kadioğlu, Süheyla, *Bitmeyen Savaşım*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2001.
- Kardam, Nüket, "Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler", Ayhan Kaya, Günay Gökse Özdoğan (der.), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar, Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s. 299–332.
- Kegley, Charles W., Eugene R. Wittkopf, *World Politics: Trend and Transformation*, New York, St. Martin Press, 1993.
- Keohane, Robert, "Beyond Dichotomy: Conversations Between International Relations and Feminist Theory", *International Studies Quarterly*, Cilt 42, No 1, 1998, s. 193–197.
- Keohane, Robert, "International Relations Theory: Contributions of a Feminist Standpoint", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 18, No 2, s. 245–253.
- Keyman, E. Fuat, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- Klimenkova, T. A., "Feminism and Postmodernism", *Philosophy East and West*, Cilt 42, No 2, 1992, s. 277–285.
- Lapid, Yosef, "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, No. 3, s. 235–254.
- Leslie, Heywood ve Jennifer Drake, *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1997.
- Lilburn, Sandra, "Ask Not 'Does Feminism Need a Theory of the State?' But Rather, Do Theorists of the State Need Feminism?", *Australian Feminist Studies*, Cilt 15, Sayı 31, 2000, s. 107–110.

- Locher, Birgit ve Elisabeth Prügl, "Feminism and Constructivism: worlds Apart or Sharing the Middle Ground", *International Studies Quarterly*, Cilt 45, 2001, s. 111-129.
- Machiavelli, Niccola, *Prens*, çev. Nazım Güvenç, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994.
- MacKinnon, Catharine A., "Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory", *Signs*, Cilt 7, No 3, 1982, s. 515-544.
- MacKinnon, Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Marchand, Marianne H., "Different Communities/Different Realities/Different Encounters: A Reply to J. Ann Tickner", *International Studies Quarterly*, Cilt 42, No 1, 1998, s. 199-204.
- Michel, Andree, *Feminizm*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, yayın yılı belirtilmemiş.
- Minh-ha, Trinh, "Difference: A Special Third World Issue", *Feminist Review*, Cilt 25, 1987, s. 5-22.
- Morgenthau, H. J., *Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi*, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.
- Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations*, Alfred A. Knopf, New York, 1967.
- Özlük, Erdem, "Feminist Yaklaşım", Haydar Çakmak (der.), *Uluslararası İlişkiler "Giriş, Kavram ve Teoriler"*, Ankara, Platin Yayınları, 2007, s. 198- 204.
- Özveri Derya, "Feminist Teorinin Gelişimi Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", Hasret Çomak (der.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2009, s. 205-216.
- Paisley, Fiona, "Cultivating Modernity-Culture and Internationalism in Australian Feminism's Pacific Age", Indiana University Press, Vol. 14, No. 3 2002, s. 105-132.
- Peterson, V. Spike ve Anne Sisson Runyan, "The Radical Future of Realism: Feminist Subversions of International Relations Theory", *Alternatives*, Cilt 16, 1991, s. 67-106.
- Peterson, V. Spike ve Anne Sisson Runyan, *Global Gender Issues*, Boulder, Westview Press, 1993.
- Peterson, V. Spike, "Feminist Theories Within, Invisible To, and Beyond IR", *Brown Journal of World Affairs*, Cilt. 10, Sayı 2, 2004, s. 35-46.
- Peterson, V. Spike, "Rereading Public and Private: The Dichotomy that is Not One", *SAIS Review*, Cilt 20, Sayı 2, 2000, s. 11-29.
- Peterson, V. Spike, "Security and Sovereign States: What Is at Stake in Taking Feminism Seriously?", V. Spike Peterson (der.), *Gendered States-Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers, 1992, s. 31-64.
- Poovey, Mary, "Feminism and Postmodernism-Another View", *Boundary 2*, Cilt 19, No 2, 1992, s. 34-52.
- Ramazanoğlu, Caroline, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, çev. Mefkure Bayatlı, yay. haz. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Pencere Yayınları, 1998.
- Sa'ar, Amalia, "Postcolonial Feminism, The Politics of Identification, and the Liberal Bargain", *Gender & Society*, Cilt 19, No. 5, 2005, s. 680-700.
- Sauted, Marc, *Kadınların Özgürleşmesi Üzerine*, çev. Selcan Serdaroğlu, Telos, 1998.
- Schaeffer, Denise, "Feminism and Liberalism Reconsidered: The Case of Catharine Mackinnon", *American Political Science Review*, Cilt 95, No 3, 2001, s. 699-708.
- Sevim, Ayşe, *Feminizm*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2005.
- Sinopoli, Richard C. ve Nancy J. Hirschmann, "Feminism and Liberal Theory", *The American Political Science Review*, Cilt 85, No 1, 1991, s. 221-233.
- Stancich, Lara, "Discovering Elephants and A Feminist Theory of International Relations", *Global Society*, Cilt 12, No 1, 1998, s. 125-140.

- Stears, Jill, *Gender and International Relations—An Introduction*, New Jersey, Rutgers University Press, 1998.
- Sylvester, Christine, *Feminist International Relations—An Unfinished Journey*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Sylvester, Christine, *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Terriff, Terry et. al., *Security Studies Today*, Cambridge, Polity Press, 1999.
- Tessler, Mark ve Ina Warriner, “Gender, Feminism and Attitudes Toward International Conflict: Exploring Relationships With Survey Data From The Middle East”, *World Politics*, Cilt 49, Sayı 2, 1997, s. 250–281.
- Thompson, Becky, “Multiracial Feminism: Recasting the Chronology of Second Wave Feminism”, *Feminist Studies*, Vol. 28, No. 2, 2002, s. 337–360.
- Thorburn, Diana, “Feminism Meets International Relations”, *SAIS Review*, Summer-Fall 2000, s. 1–10.
- Tickner, J. Ann ve Laura Sjoberg, “Feminism”, Tim Dunne et. al. (der.), *International Relations Theories—Discipline and Diversity*, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 185–202.
- Tickner, J. Ann, “Feminist Perspectives on Peace and World Security in the Post-Cold War Era”, Michael T. Klare (der.), *Peace & World Security Studies—A Curriculum Guide*, Boulder&London, Lynne Rienner Publishers, 1994, s. 43–54.
- Tickner, J. Ann, “Gendering a Discipline: Some Feminist Methodological Contributions to International Relations”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Cilt 30, No 4, 2005, s. 2173–2188.
- Tickner, J. Ann, “Hans Morgenthau’s principles of political realism: A feminist reformulation”, Rebecca Grant and Kathleen Newland (der.), *Gender and International Relations*, Indianapolis, Open University Press, 1991, s. 27–40.
- Tickner, J. Ann, “Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations”, *Harvard International Review*, Cilt 21, Sayı 4, 1999, s. 44–48.
- Tickner, J. Ann, “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements between Feminists and International Relations Theorists”, *International Studies Quarterly*, Cilt. 41, Sayı 4, 1997, s. 611–632.
- Tickner, J. Ann, *Gender in International Relations, Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York, Columbia University Press, 1992.
- True, Jacqui ve Michael Mintrom, “Transnational Networks and Policy Diffusion: The Case of Gender Mainstreaming”, *International Studies Quarterly*, Cilt 45, 2001, s. 27–57.
- True, Jacqui, “Feminism”, Scott Burchill et. al., *Theories of International Relations*, Palgrave, Macmillan, 2005, s. 213–234.
- Walters, Margaret, “Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir”, Juliet Mitchel ve Ann Oakley (der.), *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Berktaş, Ankara, Pencere Yayınları, 1998, s. 135–228.
- Weber, Cynthia, “Good Girls, Bad Girls and Little Girls: Male Paranoia in Robert Keohane’s Critique of Feminist International Relations”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 23, No 2, s. 337–349.
- Webster, Fiona, “Do Bodies Matter? Sex, Gender and Politics”, *Australian Feminist Studies*, Cilt 17, Sayı 38, 2002, s. 191–205.
- Wicke, Jennifer ve Margaret Ferguson, “Introduction: Feminism and Postmodernism; Or, The Way We Live”, *Boundary 2*, Cilt 19, No 2, 1992, s. 1–9.
- Willis, Ellen, “Radical Feminism and Feminist Radicalism”, *Social Text*, No 9/10, 1984, s. 91–118.
- Yöney, Sevgi, “Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye”, Faruk Sönmezoglu (der.), *Değişen Dünya ve Türkiye*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996, s. 103–121.
- Zalewski, Marysia, “Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia”, *International Affairs*, Cilt 72, Sayı 2, 1995, s. 339–356.

Summary

Looking at Machiavelli's *Prince*, Hobbes's *Leviathan* or Waltz's *Man, State and War*, it is seen that the statesman, foreign policy-makers or in general those that are the powerful are portrayed with masculine characteristics and threats against the state or the system or problematic issues are portrayed with feminine characteristics. Besides, international relations is generally seen as dominated by 'princes' while 'princesses' are ignored and the wars that are fought to protect women and children often end up directly or indirectly negatively affecting the women. All these gender-based criticisms of the feminists underline that because those that exercise power are men, the role of women in the society and states are limited and like in other social disciplines, in international relations the change and progress of women are neglected. This article aims at analyzing the major arguments of the feminist international relations approach, its criticism of the traditional theories and contributions to the international relations discipline.

Feminist international relations approach came onto the agenda of international relations discipline at the end of the 1980s and the beginning of 1990s. In its development, search for different answers to the following questions by the pioneers of the feminist international relations approach has been very significant: why are the leaders of states, international organizations and foreign policy decision-makers and soldiers generally male; why are there very limited positions and power for women in foreign and security policies and issues; is international relations discipline objective to gender issues; can feminist international relations approach offer different solutions to war, nuclear proliferation, environmental degradation, global terror, energy shortage or Middle East conflicts?

Feminists underline that there is an explicit male perspective in international relations. While rationality and knowledge are seen as masculine features, emotionality, irrationality and lack of an analytic mind are seen as features of women. State and functions of state in the international system are all associated with male behaviour and attaining security, accumulation of power and protection of sovereignty are criticised for being masculine characteristics. Especially the realist and neo-realist approach is harshly criticised by the feminists. The criticisms are not only for neglecting female perspectives in international relations and excluding gender as a unit of analysis, but as seen in the work of Ann Tickner feminists contest the major concepts of realists – for example Morgenthau's six principles.

Feminists share the idea of women's suffering and the need to achieve a male-female equality. However, how to emancipate the women in the international system is an issue of controversy among the feminists and there are different approaches within feminism on this issue. There are the liberal feminists that argue that male-female equality could be achieved by overcoming the legal and other obstacles in the system. Liberals use gender based approaches in foreign policy analysis and argue that as gender differences are overcome, in a parallel fashion there will be less resort to violence in the international system. A second group within the feminist approach is the Marxists feminists who argue that women is oppressed mainly because of their exclusion from production relations. Socialists feminists on the other hand argue that women issues are central to socialism and write that as long as women are seen as responsible from reproduction, their secondary status would continue. Radical feminists bring in the patriarchal structure and the division of labour in the society as a problem and call for changing gender roles as a solution to the issue. In order to change gender roles, they underline that there should be change in the women's role in the reproduction process. Post-modern feminism underlines that modern scientific knowledge and the roots of the Enlightenment tradition are male-centered. Post-moderns question the gender, ethnicity and class as societal categories and emphasize that gender roles are shaped in time; they are not given. They are against totalism, globalism and dualism and are against the association of men with logic and science and women with emotions and irrationality. Constructivist feminism underlines the need to reconsider international politics by incorporating it with social structures. They criticise the realist principles that see the state as the main actor in international politics and see states as a dynamic product of the social processes that has created it. Constructivists underline that perceptions about gender shape global politics and global politics shape the perceptions about gender. Post-colonial feminists on the other hand are in general post-structuralist and criticise the secondary positions of women shaped under colonial policies of imperialist powers. Post-colonials underline that the experiences of women in the West and the Third World would not be the same and they contest the portrayal of the women in the Third World as poor, uneducated and prone to violence.

Although contributing to the international relations discipline since late 1980s, feminism is still seen by many scholars as a marginal theory. One of the most important reasons behind this is that there is no single and widely accepted definition of feminism. Concept of gender, suffers from a similar problem. Different strands of the feminist international relations approach also contributes to its marginalization. Besides, the strength of gender-biased theories in the discipline is making it difficult to bring women as a source of knowledge in international relations. Although new approaches to international relations have developed, realism continues to hold its prominent place in the discipline. A feminist, critical approach in this context becomes difficult. Also few numbers of female international relations theoreticians, the abstract and impersonal nature of international relations, the neglect of gender as a determinant variable in international relations all point to the weakness of the feminist approach.

Despite these weaknesses, the contributions of the feminist approaches must also be noted. First of all feminism, with the criticisms that it brings to the traditional theories of international relations necessitates the reconsideration and questioning of these traditional theories. Feminists underline that just like other social science disciplines, women have been neglected from international relations, and that it should be reconsidered from a female perspective. Besides, feminists try to develop new approaches by integrating female perspective to the major issues of the discipline like war, peace and security and ask what to do for a more peaceful world. Recently, the idea that domestic developments are a source of conflict in the international system is becoming widespread. Feminists, by underlining that it is not only the ethnic or identity issues within the states that cause conflicts but also gender issues makes a significant contribution to the discipline.